

Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΣΤΗ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΦΡΟΝΗΜΑ

Κωνσταντῖνος Β. Σκουτέρης

(α) Κάποιες εισαγωγικές παρατηρήσεις.

Γιά μιά μακρά περίοδο τῆς ἱστορίας ἡ τεχνική πρόοδος καί ἡ θεολογία θεωρήθηκαν ὡς ἀπόλυτα ἀσύμπτωτα καί ἄσχετα μεγέθη. Τά τεχνικά ἐπιτεύγματα κατανοήθηκαν ὡς ὁ σημαντικώτερος παράγων τῆς ἐξελίξεως, ἐνῶ ὁ θεολογικός λόγος, καί ὅποια ἄλλη ἔκφραση τῆς θρησκευτικῆς πεποίθησης, θεωρήθηκε ὡς βασικό στοιχεῖο πού συντηρεῖ τή στασιμότητα. Ἡ παγιωμένη γνώμη ἦταν ὅτι, ἡ τεχνική πρόοδος ἀφορᾷ στό παρόν καί στό μέλλον, στή δυναμική τῆς ἱστορίας, ἐνῶ ἡ χριστιανική πίστη παραπέμπει κατ' ἐξοχήν στό παρελθόν καί σέ μιά πέρα καί ἔξω τοῦ παρόντος εἰκόνα. Ἡ μιά ἀναφέρεται στή φυσική ἱστορία, ἐνῶ ἡ ἄλλη στήν ἄδηλη καί ἀβέβαιη μεταφυσική παράσταση τοῦ κόσμου. Ἔτσι, ἀπό τήν ἐποχή κυρίως πού κυριάρχησαν οἱ ἀρχές τοῦ Διαφωτισμοῦ (18ος αἰώνας) μέχρι καί τά μέσα τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα εὐκόλα διαπίστωνε κανεῖς ἕνα ὄντικό χάσμα μεταξύ ἐπιστήμης καί θεολογίας, μεταξύ τεχνικῆς προόδου καί χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ χρήση καί ἀπολυτοποίηση τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τό θεμελιῶδες δηλ. ἀξίωμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, δέν ἄφηνε χῶρο γιά τή θεολογία καί τήν πίστη.

Τό ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι αὐτή ἡ μανιχαϊκή ἀντίληψη εἶχε γίνει ἀποδεκτή τόσο ἀπό τοὺς ἐκπροσώπους τῆς τεχνικῆς ὅσο καί ἀπό τοὺς θεολόγους, οἱ ὅποιοι μάλιστα καλλιέργησαν μίαν ἀπολογητική τοῦ Χριστιανισμοῦ, χρησιμοποιῶντας τίς ὀρθολογικές καί ἀποδεικτικές μεθόδους τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Δέν εἶναι στίς προθέσεις μου νά

ἀσκήσω κριτική αὐτῆς τῆς νοοτροπίας, θεωρῶ ὡστόσο σημαντικό γιά τή συζήτησή μας νά ἐπισημάνω ὅτι προοδευτικά καί μάλιστα ἀπό τά μέσα τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα καί ἐξῆς ὑπῆρξε μιά σοβαρή προσπάθεια, τόσο ἀπό πλευρᾶς τῶν ἀσχολουμένων μέ τίς τεχνικές ἐπιστήμες ὅσο καί ἀπό πλευρᾶς θεολογίας, νά ἀναζητηθεῖ κάποια γέφυρα πού θά συνδέει τή γνώση μέ τήν πίστη, τήν κατηγορία τῆς προόδου μέ τήν κατηγορία τῆς σταθερότητας, τίς ἀξίες τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας μέ τίς εὐαγγελικές ἀρχές πού ἀφοροῦν στόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο.

Ἔτσι ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ ἡ ἄκαμπτη, μονιστική καί ἀποκλειστική θεώρηση τῆς ἐπιστήμης καί τῆς θεολογίας. Ἄν τά ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ἀφοροῦν στόν ἄνθρωπο καί ἂν ἡ θεολογία ἔχει ἐπίσης ὡς κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός της τό ἀνθρώπινο πρόσωπο καί τήν κοινωνία, τότε πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ἡ σχέση ἐπιστήμης καί θεολογίας ἀφοῦ καί οἱ δύο ἀποβλέπουν στόν ἄνθρωπο, στόν βίο καί στήν εὐημερία, στήν πρόοδο καί στήν ἰσορροπία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀσφαλῶς σημαντικός παράγων γιά τήν ἀναζήτηση σημείων ἐπαφῆς ἐπιστήμης καί θεολογίας ὑπῆρξε ἡ πράγματι ἐντυπωσιακή πρόοδος στόν τομέα τῆς βιοτεχνολογίας. Ἡ πρόοδος ἢ μᾶλλον ἡ ἐπανάσταση πού πραγματοποιήθηκε μέ τίς νέες ἀνακαλύψεις καί τίς μεθόδους τῆς ἰατρικῆς τεχνολογίας, στή διεργασία τῆς γένεσης καί τῆς ἀνέλιξης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἔθεσαν ἐρωτήματα καί ἀνέδειξαν προβλήματα γιά τήν ἐπίλυση τῶν ὁποίων θεωρήθηκε ἐπιβεβλημένη ἡ συνεργασία ἰατρικῆς καί βιολογίας μέ τίς κοινωνικές ἐπιστήμες καί μέ τή θεολογία. Ἔτσι προέκυψε ἡ βιοηθική ὡς φυσικό ἐπακόλουθο τῆς βιοϊατρικῆς προόδου καί ὡς περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς ἰατρικῆς ἠθικῆς.

Ἡ Βιοηθική, ὡς αὐτοτελής ἐπιστημονικός κλάδος τῆς Ἠθικῆς ἐμφανίσθηκε σχετικά πρόσφατα, πρὸς τό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, πρῶτα στήν Ἀμερική καί μετὰ στήν Εὐρώπη. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ

Βιοηθική είναι παρεπόμενο των νέων δεδομένων που έθεσε ή ιατρική πρόοδος και ή έρευνες στον τομέα της Βιολογίας και της Γενετικής. Η Βιοηθική, λοιπόν, ήλθε ως συνέπεια των επιστημονικών εξελίξεων και αποβλέπει στην αντιμετώπιση των διλημάτων και στην κριτική αξιολόγηση των συνεπειών που ή νέα γνώση έχει φέρει στην επιφάνεια της κοινωνικής ζωής. Μ' αυτή την έννοια, ή Βιοηθική ήλθε σαν μία επείγουσα ανάγκη να αντιμετωπισθούν τά ήθικά προβλήματα που συνδέονται με την πρόοδο της Ιατρικής επιστήμης, αλλά και εκείνα που ειδικότερα απορρέουν από τά πειράματα της βιοϊατρικής τεχνολογίας τά οποια, προφανώς, σχετίζονται με τή βιολογική ύπαρξη του ανθρώπου και πολλές φορές επηρεάζουν αποφασιστικά τή ζωή του¹.

(β) Έπιστημονική πρόοδος και οι έννοιες τής δημιουργικότητας και του προσώπου.

Είναι σημαντικό από τήν αρχή να προβούμε σε μερικές αναγκαίες διευκρινήσεις που, πιστεύω, θά βοηθήσουν να σχηματίσουμε μιάν, αν όχι ώλοκληρωμένη εν πάση περιπτώσει κάπως πληρέστερη, εικόνα τής σχέσεως επιστημονικής προόδου και χριστιανικού φρονήματος. Τό πρώτο που πρέπει να καταγράψουμε είναι ότι ή έρευνα και ειδικότερα ή επιστημονική έρευνα είναι στοιχειο συνυφασμένο με τή γνώση και τή δραστηριότητα του ανθρώπου. Είναι γνωστό ότι ό κάθε επιστήμονας ερευνητής στην επίμονη προσπάθειά του να έμβαθύνει στο αντικείμενο τής έρευνάς του, να δώσει νέες πληροφορίες στην επιστήμη και να συμβάλει στην αποκρυπτογράφηση του κώδικα τής ζωής και του κόσμου συχνά κυριαρχείται από τέτοια άφοσίωση, τήν οποια χωρίς δισταγμό θά μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως «τρέλα» ή ως «μανία». Δέν είναι υπερβολή αν σημειώσουμε ότι ό ερευνητής είναι σε τέτοιο βαθμό

¹ C. B. Scouteris, «Social Bioethics and Christian Bioethics», *125th Year Memorabilia. 2003: A Year within the Life of Saint George Hospital University Medical Center*, Beirut 2003, p. 85.

ἀπορροφημένος ἀπό τό ἐρευνητικό του πρόγραμμα, ὥστε ἡ ὅλη καθημερινότητά του νά κυριαρχεῖται καί νά καθορίζεται ἀπ' αὐτό. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ ἔρευνα ἀσκεῖ μιάν ἰσχυρή γοητεία γιατί ἀκριβῶς εἶναι ἀλληλένδετη μέ τήν ἴδια τή φύση τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι γνωστό ὅτι μπροστά στούς καρπούς τῆς βιοτεχνολογίας καί μάλιστα τῆς γενετικῆς τεχνολογίας καί στά ἐντυπωσιακά ἐπιτεύγματα τῆς ἔρευνας οἱ παραδοσιακές κοινωνίες ἀντιδρῶν μέ ἔκπληξη, συχνά μέ ἀμηχανία ἢ ἀκόμα καί μέ ἀλληλοανερούμενες προτάσεις. Δέν εἶναι λίγοι αὐτοί πού ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἔρευνα καί ἡ ἐπιστήμη δέν μποροῦν νά ἔχουν φραγμούς, ἄλλοι πάλι θεωροῦν ἐπιβεβλημένο τόν καθορισμό κάποιου νομικοῦ ἢ ἠθικοῦ πλαισίου, γιατί, ὅπως τονίζουν, ἂν δέν ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ ἐλέγχου στά βιολογικά πειράματα, στή γενετική μηχανική καί γενικά στήν ἰατρική ἔρευνα ὁ ἀνθρώπος ὑποβιβάζεται σέ πειραματόζωο, σέ κάποιο ἀντικείμενο τοῦ ἐργαστηρίου.

Εἶναι ἀναγκαῖο στό σημεῖο αὐτό νά διευκρινίσουμε ἕνα πρῶτο σημεῖο: ὅτι δηλ. ἀπό πλευρᾶς θεολογίας, ἡ ἔρευνα γενικά καί εἰδικώτερα ἡ ἐπιστημονική ἀναζήτηση νέων μεθόδων καί νέων ἐφαρμογῶν πού ἀφοροῦν στή βελτίωση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐντάσσονται στή δυνατότητα πού ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἔχει δώσει στόν ἀνθρώπο νά ἀναζητᾷ καί νά δημιουργεῖ. Ἡ ἔμφυτη τάση τοῦ ἀνθρώπου γιά ἀναζήτηση, ἡ τεχνολογία καί κατ' ἐπέκταση ἡ βιοτεχνολογία βρίσκουν τή θεολογική τους δικαίωση στή δυνατότητα πού αὐτός ὁ ἴδιος Θεός ἔδωσε στούς πρωτόπλαστους νά ἐργάζονται καί νά φυλάσσουν τόν παράδεισο (Γεν 2: 15). Ἡ δημιουργικότητα, συνεπῶς, εἶναι συνυφασμένη, ὅπως ἤδη τονίσαμε, μέ τήν ἴδια τή φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ (Γεν. 1: 27) καί ὡς ἐλεύθερο πρόσωπο ἔχει μιά μοναδικότητα στό στερέωμα τοῦ κτιστοῦ κόσμου. «Καί ἔπλασεν ὁ Θεός τόν ἀνθρωπον χοῦν

ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 2: 7).

Ὁ ἄνθρωπος ὡς «ψυχὴ ζῶσα» εἶναι δημιουργικό πνεῦμα, ἔχει δηλ. στή φύση του κάτι ἀπό τή θεία δημιουργικότητα. Αὐτό εἶναι πράγματι εὐλογία, τή σημασία τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζει καί ἐξαίρει ἡ θεολογία. Ὡστόσο εἶναι, πιστεύω, αὐτονόητο ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐλεύθερο πρόσωπο ὀφείλει σέ κάθε περίπτωση νά λειτουργεῖ κριτικά. Ἄν ἡ δημιουργικότητα εἶναι ἀνεξέλεγκτη καί ἄκριτη, τότε παύει νά εἶναι ὠλοκληρωμένη καί αὐθεντική. Ἡ «διάκρισις τῶν πνευμάτων», στήν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Παῦλος (1 Κορ. 12: 10), εἶναι ἰδιαίτερα ἀναγκαῖο νά παρακολουθεῖ τή δημιουργικότητα. Ἡ Ὁρθόδοξη, λοιπόν, παράδοση καταφάσκει στήν ἔρευνα καί θεωρεῖ ὅτι ἡ δημιουργικότητα βρῖσκει τήν ὀλοκληρία της ὅταν διασώζει τή θεία προέλευσή της.

Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μιά αὐτόνομη καί αὐτοκίνητη μηχανή, ἀλλά μπορεῖ νά δημιουργεῖ ἐπειδή ἀκριβῶς εἶναι ζῶσα εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ δυνατότητα πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά ἐρευνᾷ καί νά ἀνακαλύπτει ἔχει κατ' οὐσίαν θεία τήν προέλευσή της. Ἀπό πλευρᾶς θεολογίας εἶναι σαφές ὅτι ἡ φυσική κλίση τοῦ ἀνθρώπου νά δημιουργεῖ, νά ἐρευνᾷ, νά ἀνακαλύπτει δέν χάνει, σέ καμμιά περίπτωση, τή θεία καταβολή καί καταξίωσή της. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦν τήν ἔννοια τῆς «συνεργίας» γιά νά καταδείξουν ὅτι, ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργική ὄντοτητα μπορεῖ καί εἶναι συνεργός τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἔχει πράγματι στήν ἴδια τή φύση του τή θεία ἰκανότητα καί δυνατότητα τῆς ἔρευνας. Τό συμπέρασμα εἶναι ὅτι, τό χριστιανικό φρόνημα, ὡς ἦθος ἐλευθερίας, ἀναγνωρίζει τήν ἱερότητα τῆς ἔρευνας καί τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζήτησης.

Ένα δεύτερο σημείο στο οποίο θά πρέπει νά στρέψουμε τήν προσοχή μας εἶναι ἡ ἀναγνώριση ὅτι ἡ σύγχρονη ἰατρική τεχνολογία καί οἱ ἐφαρμογές της ἀφοροῦν κατά κύριο λόγο στόν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δέν συνιστᾶ μιάν ἀποκλειστικά βιολογική μηχανή ἀλλά συγχρόνως ἕνα μοναδικό καί ἀνεπανάληπτο πρόσωπο. Ὁ σεβασμός, συνεπῶς, στό ἀνθρώπινο πρόσωπο καί ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας του πρέπει νά ἀποτελεῖ βασική προϋπόθεση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζήτησης.

Ἡ ἔννοια τοῦ «προσώπου» εἶναι χωρίς ἀμφιβολία προϊόν τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καί συνδέεται ἄρρηκτα μέ τή θεολογία ἀπό τήν ὁποία καί ἀντλεῖ τό περιεχόμενό του. «Πρόσωπο» στήν πατερική σκέψη εἶναι πρωταρχικά καί κυρίως ἔννοια καθαρά θεολογική. Στήν προσπάθειά τους οἱ Ἕλληνες Πατέρες νά ἐρμηνεύσουν τήν Τριαδική διδασκαλία ταύτισαν τίς ἔννοιες ὑπόσταση καί πρόσωπο καί ἔδωσαν ὄντολογικό περιεχόμενο στόν δεύτερο. Ἔτσι, «τό ἐκάστου πρόσωπον εἰσφέρεται ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει κείμενον»². Ἀποτελεῖ τομή στήν ἱστορία τοῦ πνεύματος ἡ διαπίστωση, ἡ ὁποία προκύπτει ἀπό τήν πατερική διδασκαλία, ὅτι τό πρόσωπο δέν ἀποτελεῖ προσδιορισμό καί ἐξωτερική περιγραφή τοῦ ὄντος, ἀλλά τή βεβαίωσή του. Τό πρόσωπο ἐπιβεβαιώνει τήν μοναδικότητα καί συγχρόνως δηλώνει τήν ὑπαρξη τοῦ ἄλλου. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ὑπάρχει πρόσωπο ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχει κοινωνία. Τό πρόσωπο δέν δηλώνει κάποιο μεμονωμένο ἄτομο, δέν εἶναι δηλ. μιᾶ ἀριθμητική ἔννοια πού μοιραῖα ὀδηγεῖ στή μόνωση καί στήν αὐτάρκεια, ἀλλά μάλλον μιάν μοναδική ὄντοτητα τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξη προϋποθέτει τήν ὑπαρξη τοῦ ἄλλου.

Εἶναι σημαντικό νά τονίσουμε ἐδῶ, ὅτι τόσο ἡ φιλοσοφία, ὅσο καί ὁ σύγχρονος ἀνθρωπισμός, ἂν καί διαπιστώνουν τό γεγονός τοῦ προσώπου,

² Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Βίβλος τῶν Θεσανρῶν*, 11. PG 75, 141C.

τελικά αδυνατοῦν νά φθάσουν σέ μιά ὄντολογία τοῦ προσώπου, ἀπλούστατα διότι ἡ κατανόηση τῆς ἔννοιας τοῦ προσώπου δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ ἄν, καθ' οἷονδήποτε τρόπο, ἀποσυνδεθεῖ ἀπό τή Θεολογία. Ἡ χριστιανική κατανόηση τοῦ προσώπου ἀπορρέει ἀπό τήν πίστη στά τρία θεῖα Πρόσωπα, τά ὁποῖα ὡς ἄκτιστα εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερα ἀπό ὅποια παρέμβαση καί ἀναγκαιότητα, καί ὡς ἀγάπη ὑπάρχουν καί συνιστοῦν τή θεία κοινωνία. Ὅπως στή Θεολογία, ἔτσι καί στήν ἀνθρωπολογία τό πρόσωπο δηλώνει «τό καθ' ἑαυτό καί ἰδιοσυστάτως ἐξ οὐσίας καί συμβεβηκότων ὑφιστάμενον»³. Ὅπως στή Θεολογία, ἔτσι καί στή χριστιανική ἀνθρωπολογία τά πρόσωπα, ἐνῶ διατηροῦν ἀπόλυτα τήν ἰδιαιτερότητά τους ὑπάρχουν ὡς ἀγάπη καί λειτουργοῦν ὡς κοινωνία ἀγάπης.

Σ' αὐτήν τήν μᾶλλον ἀποσπασματική καταγραφή διαφαίνεται, πιστεύω, ἡ θεμελιώδης χριστιανική ἀρχή τῆς ἱερότητας τοῦ προσώπου. Τό θέμα εἶναι ὅτι συστατικό στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι τόσο ἡ ὑλική του ταυτότητα, τό βιολογικό του μόνο εἶναι, ὅσο ἡ θεία του καταγωγή καί ἡ ἀδιάκοπη σχέση του μέ τόν Δημιουργό του. Τό κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο ἔχει μιά μοναδικότητα ὄχι τόσο λόγω τῆς βιολογικῆς του ἑτερότητας σέ σχέση μέ τά ἄλλα ἀνθρώπινα πρόσωπα, ὅσο λόγω τῆς καταπληκτικῆς δυνατότητας πού ἔχει νά μπορεῖ μέσα ἀπό τή μοναδικότητά του νά πραγματώνει στήν προσωπική του ἱστορία τή ζωή τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται γι' αὐτό πού εἶναι γνωστό στή θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὡς «θέωση». Ἡ προοπτική τῆς θέωσης, ὡς μετοχῆς ὄχι στή φύση ἀλλά στίς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, καταξιώνει τόν κάθε ἀνθρώπο ὡς πρόσωπο, ὡς ἐλεύθερη δηλ. ὄντοτητα νά δημιουργεῖ προσωπική ἱστορία ἀγιότητας.

³ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικά*, 43.

Αυτό σημαίνει ότι, κατά την Ὁρθόδοξη ἀνθρωπολογία, ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ζῶο τοῦ ὁποῖου ἡ δυναμική ἐξαντλεῖται καί προσδιορίζεται ἀπό τήν ἄρτια βιολογική λειτουργία, ἀλλά «ζῶον τῆ πρός Θεόν νεύσει θεούμενον». Στή βιολογική, τήν ὑλική του ὑπαρξη ὁ κάθε ἄνθρωπος περικλείει «κόσμον ἕτερον ἐν μικρῷ μέγαν..., ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητήν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὀρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπί γῆς βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καί οὐράνιον, πρόσκαιρον καί ἀθάνατον, ὀρατόν καί νοούμενον..., τόν αὐτόν πνεῦμα καί σάρκα»⁴.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἂν ἀξιολογήσει κάποιος τήν ἐπιστημονική πρόοδο στόν τομέα τῆς βιοϊατρικῆς τεχνολογίας μέ βάση τά ὅσα σημειώθηκαν γιά τίς ἔννοιες τῆς δημιουργικότητας καί τοῦ προσώπου ἀσφαλῶς θά καταλήξει σέ διαφορετικά συμπεράσματα ἀπό τό ἂν δεῖ τόν ἄνθρωπο μόνο ὡς μιά ἐνδιαφέρουσα βιολογική μηχανή. Ἡ μηχανιστική προσέγγιση τῆς ζωῆς καί τοῦ ἀνθρώπου συνεπάγεται, προφανῶς, διαφορετική στάση καί συμπεριφορὰ ἀπ' αὐτήν πού παράγει ἡ πίστη ὅτι ὁ ἐρευνητής καί τό ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς του ἔχουν μιάν ἰδιάζουσα σχέση πού προσδιορίζεται ἀπό τήν ἱερότητα τόσο τῆς ἐρευνας ὅσο καί τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὡς ἐλεύθερο πρόσωπο καλεῖται νά διαγράψει μιά πορεία τῆς ὁποίας ἡ ἔκταση εἶναι πέρα τῶν βιολογικῶν ὁρίων.

(γ) Βιοηθικά διλήμματα καί κάποια ἐρωτήματα.

Οἱ ραγδαῖες ἐξελίξεις στόν τομέα τῆς βιοϊατρικῆς καί μάλιστα τῆς γενετικῆς τεχνολογίας φαίνεται συχνά νά προκαλοῦν καί αὐτόν τόν καλοπροαίρετο καί ἀπροκατάληπτο ἄνθρωπο. Εἶναι σ' ὅλους γνωστό ὅτι ὑπάρχουν προτάσεις τῆς Βιοτεχνολογίας γιά τίς ὁποῖες ἡ κοινή γνώμη ἐκφράζει ἀποτροπιασμό καί ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς

⁴ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 45, Εἰς τό Ἅγιον Πάσχα, 7.*

ήθικες της καταβολές, αντίδρα. Η συζήτηση για την ανδρική έγκυμοσύνη είναι ένα θέμα που προκαλεί τη φυσική απέχθεια στον όποιονδήποτε φυσιολογικό άνθρωπο. Ακόμα ή πρό έτων ανακοίνωση του Βρετανού έμβρυολόγου Τζόναθαν Σλάκ, του Πανεπιστημίου του Μπάθ, ότι μέ την τροποποίηση ώρισμένων γονιδίων κατώρθωσε νά δημιουργήσει άκέφαλα έμβρυα βατράχου, και ότι μέ την ίδια μέθοδο θά μπορούσε διά του κλωνισμού νά δημιουργήσει άνθρωπειδή για την παραγωγή ανθρώπινων όργάνων για τίς μεταμοσχεύσεις⁵, είναι θέμα για τό όποιο ό κοινός άνθρωπος αισθάνεται απέχθεια. Η προοπτική δημιουργίας άκέφαλων ανθρώπων, για την κατά παραγγελία παραγωγή ανθρώπινων όργάνων, ύποκρύπτει μία ιδιοτέλεια, μία κυνικότητα και έναν ύποβιβασμό της ανθρώπινης άξιοπρέπειας και της ίδιας της βιολογικής λειτουργίας. Η κατά παραγγελία δημιουργία όντων, ή άκριβέστερα τεράτων, που θά έχουν μοναδικό προορισμό νά προσφέρουν τούς ιστούς και τά όργανά τους σέ κάποιον άνθρωπο - άφέντη, έστω και άν φαίνεται ως προοπτική που θά λειτουργήσει «έπ' άγαθῶ» του ανθρώπου, είναι προκλητική και όπωσδήποτε ένοχλεί τόν καθημερινό άνθρωπο.

Αντίδραση ακόμα στον κοινό νοῦ προκαλεί, σέ γενικές γραμμές, και ή συζήτηση για την περιβόητη κλωνοποίηση. Μέ τόν κλωνισμό μπορεί νά έπιτευχθεί ή παραγωγή άπεριόριστου άριθμού πανομοιότυπων όντων, ανθρώπων κλώνων, ένῶ μέ τή γενετική παρέμβαση είναι δυνατόν τά αντίγραφα αυτά νά βελτιωθουν κατά παραγγελία. Τό έρώτημα είναι γιατί ανθρώπινα αντίγραφα, και ποιός θά κρίνει για τή γενετική τροποποίηση και τίς σκοπιμότητές της; πῶς, τέλος, κατανοείται ή περιβόητη βελτίωση τῶν κυττάρων;

⁵ Τ. Καραϊσκάκη, «Μικροί θεοί μεγάλα διλήμματα», *Καθημερινή*, 26 Οκτωβρίου 1997, σ. 22.

Υπάρχουν άλλα ζητήματα που προκύπτουν από τη βιολογική επανάσταση, για τα οποία οι καθημερινοί άνθρωποι εκφράζουν ποικίλες γνώμες και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες απόψεις. Για την τεχνητή γονιμοποίηση ή κοινή γνώμη έχει γενικά μεγαλύτερη συμπάθεια απ' ό τι για άλλα ζητήματα της Βιοτεχνολογίας. Ο λόγος είναι προφανής. Μέ τη τεχνητή γονιμοποίηση, λέγεται, ότι χρησιμοποιούνται τα μέσα της επιστήμης για να έλθει στον κόσμο μιά νέα ανθρώπινη ύπαρξη. Θετική επίσης ανταπόκριση διαπιστώνει κανείς και στα σχετικά με τις μεταμοσχεύσεις ζητήματα, γιατί υποστηρίζεται και προφανώς εύλογα ότι με τις μεθόδους αυτές σώζονται ζωές.

Πέρα όμως απ' αυτήν την απλοποιημένη τοποθέτηση, τό θέμα έχει και τις ποικίλες προεκτάσεις του, και τις κοινωνικές παρενέργειές του. Η διατήρηση του σπέρματος είναι ένα θέμα που έχει πολλές πλευρές. Σε μερικές περιπτώσεις αυτό γίνεται όταν ο άνθρωπος έχει προσβληθεί από ασθένεια που απαιτεί θεραπευτική αγωγή ή όποια ενέχει τον κίνδυνο της στειρότητας. Στην περίπτωση αυτή ή διατήρηση του σπέρματος είναι ό μόνος τρόπος για να γίνει τεχνητή γονιμοποίηση. Πιο άκραία και βέβαια ήθικά απαράδεκτη είναι ή περίπτωση της διατήρησης του σπέρματος για λόγους «συμφέροντος». Έχει γραφεί ότι κάποιιοι «καταθέτουν τό σπέρμα τους στην τράπεζα σπέρματος και στην συνέχεια υποβάλλονται σε στειρώση. Έτσι έχουν “άνετες” σεξουαλικές σχέσεις, και όταν θελήσουν να αποκτήσουν παιδί απευθύνονται στην τράπεζά τους». Αυτό ασφαλώς είναι ένα άκραιο παράδειγμα κυνισμού και ήδονικής ιδιοτέλειας.

Υπήρξαν και περιπτώσεις που τό σπέρμα παρέμεινε στην τράπεζα για χρόνια μετά τό θάνατο του δότη συζύγου, και ή χήρα του ζήτησε τη γονιμοποίησή του πολύ μετά τό θάνατο του συζύγου της. Έτσι, τό παιδί που γεννήθηκε ήταν αναγκαστικά όρφανό, παιδί ενός «πατέρα» που είχε πεθάνει χρόνια πριν. Άκόμα πιο πολύπλοκα είναι τά ζητήματα όταν

πρόκειται για την καταφυγή στο σπέρμα ενός δότη. Ωρισμένοι γονείς στην απελπισία τους και στην φυσική ανάγκη τους να αποκτήσουν παιδί καταφεύγουν σ' αυτή την ηθικά επιλήψιμη λύση. Όχι σπάνια οί δότες και αυτοί πού αποθηκεύουν ή μεταβιβάζουν τό σπέρμα λειτουργοῦν στή βάση τῆς οικονομικῆς συναλλαγῆς.

Οί παρεμβάσεις τῶν Ὑπουργείων Ὑγείας ἔρχονται κυρίως γιά νά ρυθμισθοῦν προβλήματα νομικά καί διαδικαστικά⁶. Παραμένει ὡστόσο τό κρίσιμο ἐρώτημα, ἄν ἡ προσφυγή στό σπέρμα ἑνός δότη εἶναι ἡ ἐνδεδειγμένη καί ἠθικά ἀποδεκτή λύση. Ἐνα ἄλλο ζήτημα παρεμφερές εἶναι, ὅτι συνήθως στήν περίπτωση τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης ἐπιδιώκεται νά διατηρηθεῖ ἡ ἀνωνυμία τοῦ δότη, γιά νά διασφαλισθεῖ ἔτσι ἡ αὐτοτέλεια καί ἡ συνοχή τῆς οἰκογένειας πού ἀναγκάστηκε νά καταφύγει σ' αὐτή τή λύση. Μέ τόν τρόπο ὅμως αὐτό δημιουργοῦνται ἄλλα προβλήματα πού ἔχουν σχέση μέ τήν ὑγεία τοῦ παιδιοῦ πού πρόκειται νά ἔλθει στόν κόσμο. Ὅταν δέν εἶναι γνωστή ἡ προέλευση τοῦ σπέρματος δέν εἶναι γνωστές καί οί κληρονομικές καταβολές, μέ συνέπεια ἡ ὑγιεινή προστασία τοῦ παιδιοῦ νά μή εἶναι ἐξασφαλισμένη.

Τά παραδείγματα αὐτά δέν κάνουν ἄλλο παρὰ νά καταγράφουν τά κρίσιμα προβλήματα πού δημιουργεῖ ἡ ἐπιστημονική ἐξέλιξη, καί εἰδικώτερα οί ἀνακαλύψεις στόν τομέα τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης. Ἀνάλογα προβλήματα ὑπάρχουν καί σέ ἄλλα ζητήματα πού προκύπτουν ἀπό τήν πρόοδο στή Βιολογία καί στήν Ἰατρική, πρόοδος πού καλύπτει ὅλο τό φάσμα τῆς ζωῆς, ἀπό τή σύλληψη ἤ καί τήν πρό τῆς συλλήψεως διαδικασία, μέχρι τό θάνατο. Τό καιρίο ὅμως ἐρώτημα εἶναι, μποροῦν τά προβλήματα αὐτά νά ἀντιμετωπισθοῦν μέ ἀπλές νομικές ρυθμίσεις; Μποροῦν νά ἀντιμετωπισθοῦν μέ μιάν «ἀνανεωμένη» καί

⁶ Bernard, J., μν., σ. 39-40.

προσαρμοσμένη στις νέες απαιτήσεις και συγκυρίες ήθικη διδασκαλία; Πολλοί κοινωνιολόγοι, ιατροί, νομικοί ή και θεολόγοι πιστεύουν πως ναι. Η άποψή τους είναι, ότι στα προβλήματα μπορεί να δοθεί απάντηση αν ανανεώσουμε την ήθικη μας, αν προσαρμόσουμε στις νέες απαιτήσεις των καιρών τις ήθικες μας αντιλήψεις. Άλλά και πάλι προκύπτει ένα σοβαρό ερώτημα, είναι ή ήθικη ένα σύστημα αξιών που διαμορφώνεται από τις διάφορες περιστάσεις της εποχής και τις «ανάγκες» που κατά καιρούς εμφανίζονται ή μήπως έχει διαχρονική και διαπροσωπική σημασία και αξία; Και εν πάση περιπτώσει μέ ποιά κριτήρια μπορούμε να δεχθούμε αυτή την ανανέωση;

(δ) Η πρόοδος της Βιοτεχνολογίας στο φως του Όρθόδοξου φρονήματος.

Τά ερωτήματα, αλλά και τά ήθικα διλήμματα που προκύπτουν από τις ραγδαίες εξελίξεις στον τομέα της βιοϊατρικής τεχνολογίας, μάς υποχρεώνουν να σκεφθούμε και γιατί όχι να εργασθούμε, ό καθένας στο μέτρο που μπορεί και από τή σκοπιά του, ώστε να αξιοποιήσουμε τήν επιστημονική πρόοδο για τό πραγματικό καλό του ανθρώπου και του κόσμου. Σημειώνω «για τό καλό του ανθρώπου» διότι συχνά ή πρόοδος γίνεται αιτία δυστυχίας, όταν απολυτοποιείται και θεωρείται ότι μπορεί να εξασφαλίσει, αποκλειστικά αυτή, τήν ευημερία και τήν ευτυχία. Είναι σημαντικό κατ' αρχήν να συνειδητοποιήσουμε ότι ή τεχνολογία, και ιδιαίτερα ή βιοτεχνολογία, δέν είναι ποτέ αυτοσκοπός αλλά άφορᾶ στον όλο άνθρωπο και στην όλη κοινωνία.

Η Όρθόδοξη θεολογία καταφάσκει, όπως ήδη τονίσαμε, στήν τεχνολογία, συγχρόνως όμως αισθάνεται τήν υποχρέωση να εξάρει και να προασπισθει τήν ιερότητα του προσώπου και τήν άκεραιότητα της ανθρώπινης κοινωνίας. Ό κάθε άνθρωπος, ανεξάρτητα από τήν ιστορία

καί τίς πεποιθήσεις του, εἶναι ἐλεύθερο καί ἀνεπανάληπτο πρόσωπο, τό ὁποῖο ἔρχεται μέσα στήν ἀπόλυτα δική του πραγματικότητα καί στό ἀπόλυτα δικό του περιβάλλον νά ἀντιμετωπίσει καταστάσεις πού ἀφοροῦν ἀποκλειστικά αὐτόν τόν ἴδιο. Γιά τή θεολογία τό ζήτημα εἶναι, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ζεῖ στό φάσμα τῆς τεχνολογίας καί τῆς προόδου, νά ἔχει ὠριμότητα καί καθαρότητα νοῦ, ὥστε νά διακρίνει τίς καταστάσεις καί νά μπορεῖ νά ἀντιμετωπίζει ὁ ἴδιος ἐλεύθερα καί ὑπεύθυνα τά διλήμματα πού ἐγείρονται στή συνείδησή του μέ τίς ραγδαῖες ἐξελίξεις τῆς βιοϊατρικῆς τεχνολογίας.

Ἐδῶ ἐντοπίζεται καί ἡ εὐθύνη τῆς Ὁρθόδοξης Βιοηθικῆς· νά ἐργασθεῖ μέ σοβαρότητα, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά ὠριμάσει πνευματικά γιά νά εἶναι οἱ ὅποιες ἀποφάσεις θά πάρει στή ζωή του καρπός ἐπίγνωσης καί εὐθύνης. Ἄν ὁ ἄνθρωπος συσχηματίζεται καί προσαρμόζεται ἄκριτα σέ ὅσα ἡ «πρόοδος» καί γενικά ὁ παρῶν αἰώνας ἀναδεικνύει, τότε ὁ νοῦς του χάνει τή διαύγειά του. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρεται στήν ἀνάγκη τῆς μεταμόρφωσης τοῦ νοῦ καί πιστεύουμε ὅτι ὁ λόγος του εἶναι ἰδιαίτερα ἐπίκαιρος σήμερα. «Καί μή συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλά μεταμορφουῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός ὑμῶν, εἰς τό δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τό ἀγαθόν καί εὐάρεστον καί τέλειον» (Ρωμ. 12: 2).

Ἡ Ὁρθόδοξη Βιοηθική, ἐκφράζοντας τό φρόνημα τῆς Ανατολῆς, γιά νά εἶναι αὐθεντική ἀνθρώπινη ἐλπίδα καί γιά νά βοηθήη οὐσιαστικά στή λύση τῶν προβλημάτων καί στήν ὀρθή ἀντιμετώπιση τῶν διλημμάτων πού ἐγείρει ἡ ραγδαία πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, θά πρέπει νά μὴν εἶναι ἀπλή θεραπενίδα τῆς εὐημερίας. Ἔχει χρέος νά δεῖ τόν ἄνθρωπο στήν πραγματική του διάσταση καί ὄχι ἀποκλειστικά καί μονιστικά στή βιολογική του ἔκταση καί στήν ὑλική ἀνάπαυσή του. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο ὑλικοσωματική ὄντοτητα. Τό πολυτιμώτερο πού ἔχει δέν εἶναι τό σῶμα, ἀλλά ἡ ἀθάνατη ψυχή του πού τόν καθιστᾷ ἐλεύθερο πρόσωπο,

είκόνα του Θεού, και ή οποία μπορεί να αξιολογεί όσα ανήκουν στον άνθρωπο και όσα τον περιβάλλουν. Τό Όρθόδοξο φρόνημα επιβάλλει να υπάρχει διαβάθμιση των αξιών και πνευματική αξιολόγηση της ζωής. Είναι σημαντικό να μη διαφεύγει από τον όρίζοντα της σκέψης μας ότι ό άνθρωπος έχει πάνω απ' όλα αθάνατη προοπτική ή οποία και του επιφυλάσσει αιώνια θεία κοινωνία.

Η Όρθοδοξία μέ τό ασκητικό της φρόνημα και την ήσυχαστική παράδοσή της βλέπει τον άνθρωπο όχι στά στεγανά όρια της επίγειας βιολογικής του ζωής, αλλά στην έσχατολογική του δόξα. Αποτελεί βασική χριστιανική πεποίθηση ότι την ιστορία του κάθε ανθρώπου δέν την προσδιορίζει και δέν την σφραγίζει ό βιολογικός του θάνατος, αλλά μάλλον ή έλπίδα και ή πίστη της αιωνιότητας. Όταν ό άνθρωπος αξιολογήσει τή βιολογική μέ κριτήριο την έσχατολογική και την εκκλησιολογική του ύπαρξη, ή όλη συμπεριφορά του φωτίζεται και έτσι αποκτά νέα προοπτική και νέο νόημα ή κάθε έπιλογή και πράξη του.

Η Όρθόδοξη παράδοση σταθερά επαγγέλλεται, ότι μεγαλύτερη αξία απ' ότι είναι, έχει για τον άνθρωπο αυτό πού μπορεί να γίνει, θεός κατά χάριν. Αν δοῦμε τή ζωή του ανθρώπου σ' αυτή της τή θεολογική και εκκλησιοκεντρική έκταση, ή θεώρηση του διλημάτων πού δημιουργούν οί βιοϊατρικές μέθοδοι εκλαμβάνει άλλον χαρακτήρα. Τότε μπορούμε να καταλάβουμε, ότι κάθε νέα μέθοδος της Ιατρικής και κάθε πρόοδος της Γενετικής και της Βιολογίας είναι ευλογημένη, αν αποβλέπει στον όλο άνθρωπο, πού ζει μέν στον παρόντα ροώδη αιώνα πορεύεται όμως στον αιώνα τον μένοντα. Αντίθετα κάθε ανακάλυψη της Βιοτεχνολογίας πού εγκλωβίζει τον άνθρωπο στά στεγανά όρια της βιολογικής του ζωής, όσο και αν διευκολύνει τή γήινη ζωή, όσο κι' αν αναπαύει τό σῶμα του ανθρώπου, όσο και αν επιμηκύνει τή διάρκεια της βιολογικής του πορείας

τελικά ύποκρύπτει μιά τραγικότητα, ἀφοῦ ὁ βιολογικός θάνατος εἶναι τελικά ἀναπόφευκτος.

Τό συμπέρασμα, πιστεύω, εἶναι, ὅτι τό χριστιανικό φρόνημα εἶναι ἐκεῖνο πού μπορεῖ οὐσιαστικά νά βοηθήσει στό νά ξεπερασθοῦν τά ὅποια βιοηθικά διλήμματα καί νά φωτίσει τήν προσωπική ἱστορία τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὥστε νά μπορεῖ νά βλέπει τά πράγματα ὄχι ἐπιφανειακά ἀλλά ὅπως πράγματι εἶναι. Τό χριστιανικό φρόνημα μπορεῖ νά βοηθήσει ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά ἀξιολογεῖ μέ ὠριμότητα τά καλά ἀλλά καί τίς περιπέτειες τῆς ζωῆς του, νά ἀξιοποιεῖ τά ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης γιά τό πραγματικό του καλό, ἀλλά καί νά ἔχει τή σοφία νά ἀναγνωρίζει τά ὅριά της. Δέν μπορῶ νά μήν ἀναγνωρίσω καί πάλι τήν ἐπικαιρότητα τῶν λόγων τοῦ Παύλου. «Οἱ κατά σάρκα ὄντες τά τῆς σαρκός φρονοῦσιν, οἱ δέ κατά πνεῦμα τά τοῦ Πνεύματος. Τό γάρ φρόνημα τῆς σαρκός θάνατος, τό δέ φρόνημα τοῦ Πνεύματος ζωή καί εἰρήνη... Ὑμεῖς δέ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, ὅπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν» (Ρωμ. 8: 5-9).